

Гавриловська К.П. Правовий релятивізм як характерна риса масової правової психіки / Актуальні проблеми сучасної психології: реалії та перспективи розвитку. Збірник матеріалів конференції, 15 квітня 2008 року // За заг ред. Н.К. Вічалковської. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – С. 45-50.

*Гавриловська Ксенія
факультет психології
ВНУ імені Лесі Українки*

ПРАВОВИЙ РЕЛЯТИВІЗМ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА МАСОВОЇ ПРАВОВОЇ ПСИХІКИ

Легітимація (від лат. *legitimus* - законний, узаконений) - це психологічний механізм нормативно-правової регуляції поведінки особистості, за допомогою якого правова норма набуває психологічної легітимності, тобто стану, що виражає правильність, виправданість, доцільність і інші сторони відповідності конкретної правової норми установкам, очікуванням особистості, її життєвим планам. Легітимація правових норм у свідомості особистості пов'язана з комплексом переживань і внутрішніх установок людей, з уявленнями особистості про відповідність конкретної правової норми нормам соціальної справедливості.

Оцінка легітимності правової норми здійснюється особистістю шляхом порівняння її зі своєю внутрішньою ідеальною моделлю, з уявленням про соціальну справедливість. І якщо реально існуючі норми, за думкою особистості, не в змозі забезпечити їй безперешкодний рух до самореалізації (насамперед, соціальної), то її ставлення до них буде критичним, а виконання норм вимушеним. Особистість представлятиме собою "зону ризику", тому що при найменшій можливості прагнутиме перейти в зону делінквентної поведінки.

Імовірність досягнення особистістю своєї мети великою мірою залежить від здатності врахувати всі можливі фактори, що можуть сприяти або перешкоджати цьому. Держава взяла на себе функцію зробити хоча б деякі фактори досить визначеними, для цього вона створює нормативно-правову систему регулювання відносин у суспільстві і здійснює контроль за

її виконанням. От чому легітимною для особистості, принаймні з раціональною орієнтацією поведінки, буде правова система, що забезпечує стабільність закону, неухильне виконання його всіма громадянами, що зводить до мінімуму непередбачуваність соціального життя. Така правова система збільшує шанси особистості, що будує життєві плани і робить кроки в напрямку їх реалізації. Отже, психологічна легітимність правових норм багато в чому визначає поведінку особистості у правовому полі.

Головною метою при дослідженні суб'єктивної легітимації правових норм у психіці особистості як психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості було визначити рівень суб'єктивної легітимності правових норм держави у масовій правовій психіці мешканців Волинської області. Для цього було використано методику визначення рівня суб'єктивної легітимності правових норм у масовій правовій психіці, розроблену Н. В. Хазратовою [1].

Хазратова Н. В. визначає такі рівні суб'єктивної легітимності правової системи держави у свідомості особистості, як правовий нігілізм, правовий релятивізм, правовий ригоризм [1, с.208].

Правовий ригоризм (від лат. *rigor* - твердість, строгість) - характеризується строгим дотриманням правових норм, правова поведінка й думки виключають будь-які компроміси, можливе лише строге слідування букві закону. Такі люди ставлення до правових норм виражають словами: "Закон суворий, але це закон", "Нехай загине світ, але торжествує закон", "Життям мають керувати не люди, а обов'язкові для всіх правові норми". Подібні твердження звучать дещо штучно, але вони відображують стійкість правової форми регулювання; ілюструють постулат про вищість закону - основну характеристику правової держави. Такій людині притаманна висока соціально-правова відповідальність. Проте у своєму крайньому вираженні правовий ригоризм переростає у правовий формалізм, небажання вирішувати справи по суті, згідно з їх реальним соціально-правовим змістом.

Правовий релятивізм - характеризується тим, що нормам надається відносний, повністю умовний та змінний характер. Релятивізм походить з одностороннього підкреслювання змінності дійсності та заперечення відносної стійкості речей та явищ. Ґрунтується на абсолютизації принципу "Людина є мірою всіх речей": усе, що приносить людині задоволення - добре, а все, що змушує страждати - погано. Критерієм оцінки хорошого та поганого тут є чуттєві схильності окремої особистості. Ще софісти доводили умовність правових норм, державних законів та моральних оцінок. Подібно тому, як людина є мірою всіх речей, всяке людське суспільство є мірою справедливого й несправедливого. Феноменологічно правовий релятивізм проявляється в тому, що людина залишає за собою право вирішувати, дотримуватись чи не дотримуватись їй правових норм у кожному конкретному випадку.

Правовий нігілізм - характеризується запереченням правових норм, невизнанням їх необхідності та значущості, підкреслення їх шаблонності та формальності, схильністю заперечувати їх як ефективний засіб регуляції відносин між людьми. Правові нігілісти вважають, що юридичні правила і заборони цілком можна обійти там, де це пройде безкарно, що було би добре, якби більшість законів і правил узагалі відмінили [2].

У якості стимульного матеріалу методики використовувалися ситуативні задачі, які часто застосовуються при фаховій підготовці юристів (так звані "казуси"). Кожна ситуативна задача містить опис певного правопорушення, а діагностованому пропонується оцінити міру відповідальності персонажа, що порушив закон.

У запропонованих діагностованих ситуаціях використовувалися лише адміністративні, а не кримінальні правопорушення. Саме такі правопорушення є максимально типовими – переважна більшість діагностованих регулярно зустрічається з ними на практиці; саме адміністративне право найбільше регулює життя соціальних організацій; крім того, адміністративні правопорушення (на відміну від кримінальних)

зазвичай не викликають великого обурення і тому більшою мірою провокують прояви правового релятивізму та нігілізму.

На відміну від тих ситуацій, що застосовуються в юриспруденції, в даних ситуаціях пояснювалися мотиви та суб'єктивні причини правопорушення. Це давало змогу діагностувати ті ситуації, коли особистість схильна проявити більшу лояльність до правопорушення внаслідок розуміння тієї чи іншої ситуації приватного життя персонажа (у сприйманні особистості нерідко такі мотиви, як бажання зустрітися з улюбленим племінником, турбота про хвору матір начебто зменшують вину правопорушника). [1, с.208-210]

Після ознайомлення зі стимульним матеріалом, досліджуваному пропонується оцінити ступінь вини гіпотетичного героя у кожній із ситуацій за шкалою: 1. винен, 2. не винен, 3. винен, але по-людськи можна зрозуміти.

Відповіді діагностованого дають змогу оцінити рівень суб'єктивної легітимності правових норм держави. Операціональним показником правового ригоризму є відповідь “винен”; правового релятивізму – обрання відповідей “винен, але по-людськи можна зрозуміти”, а показником правового нігілізму є вибір варіанту відповіді “не винен” на більшість запропонованих ситуацій. Згідно з вимірювальною моделлю, за відповідь “винен” нараховується 1 бал, за відповідь “винен, але по-людськи можна зрозуміти” нараховується 2 бали, за відповідь “не винен” – 3 бали.

Таким чином, відповіді кожного з діагностованих дають можливість оцінити його рівень суб'єктивної легітимності системи правових норм держави. [1, с.210]

Дослідження функціонування легітимаційного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості проводилося з метою:

1. Визначити, який саме рівень суб'єктивної легітимності системи правових норм є характерним для більшості мешканців Волинської області.

2. Проаналізувати зв'язок гендерних та вікових відмінностей із рівнем суб'єктивної легітимності системи правових норм у психіці особистості.

Відповідно до мети та попереднього теоретичного аналізу предмету дослідження, було піддано перевірці наступні припущення:

1. У результаті функціонування легітимаційного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості виникає правовий релятивізм як характерна риса масової правової психіки.
2. Вікові та гендерні відмінності не впливають на рівень суб'єктивної легітимності правових норм держави.

Вибіркова сукупність складалася зі 115 осіб і була структурована за статтю, віком, місцем проживання.

Статистична обробка результатів дослідження виконувалася за допомогою пакету обробки соціологічних анкет (ОСА) та програми Excel. Результати дослідження демонструють розподіл рівнів суб'єктивної легітимності в цілому по всій вибірковій сукупності:

Правовий релятивізм – 40%;

Правовий ригоризм – 36%;

Правовий нігілізм – 24%.

Таким чином, підтвердилася гіпотеза щодо правового релятивізму як характерної риси масової правової психіки. Правовий релятивізм характеризується тим, що особа формальним правовим нормам надається відносний характер. У кожній конкретній нормативній ситуації людина залишає за собою право вирішувати, дотримуватись чи не дотримуватись її правових норм.

Гендерні відмінності у рівні суб'єктивної легітимності системи правових норм держави графічно відображені на наступній гістограмі:

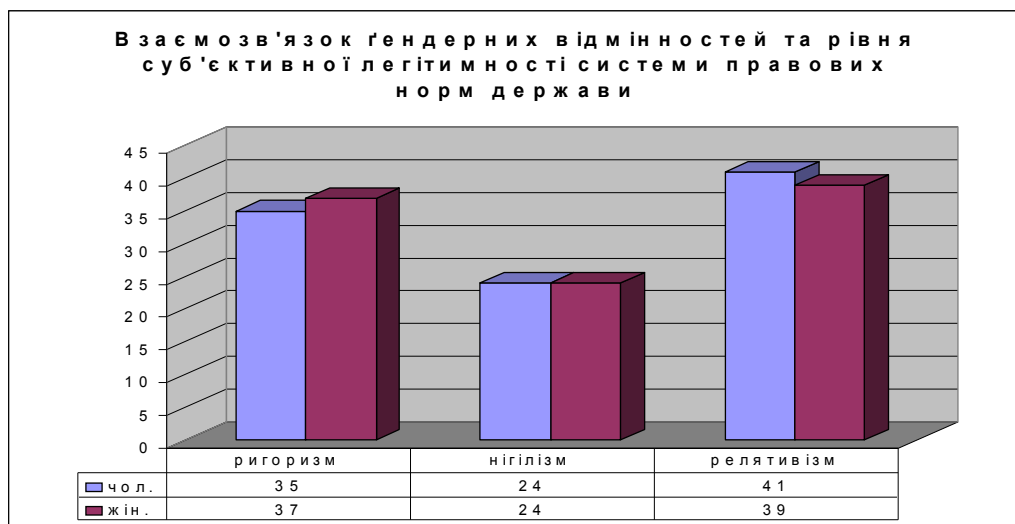

Рис. 1 Взаємозв'язок гендерних відмінностей та рівня суб'єктивної легітимності системи правових норм держави

Як бачимо, немає суттєвої різниці між чоловіками і жінками за рівнем суб'єктивної легітимності системи правових норм держави. Можна відмітити, що дещо вищим є рівень суб'єктивної легітимності системи правових норм держави у жінок. Проте різниця настільки невелика, що ми можемо говорити радше про тенденцію, ніж про якісь значні відмінності.

Взаємозв'язок рівня суб'єктивної легітимності системи правових норм держави та віку особистості ми можемо спостерігати на Рис. 2.

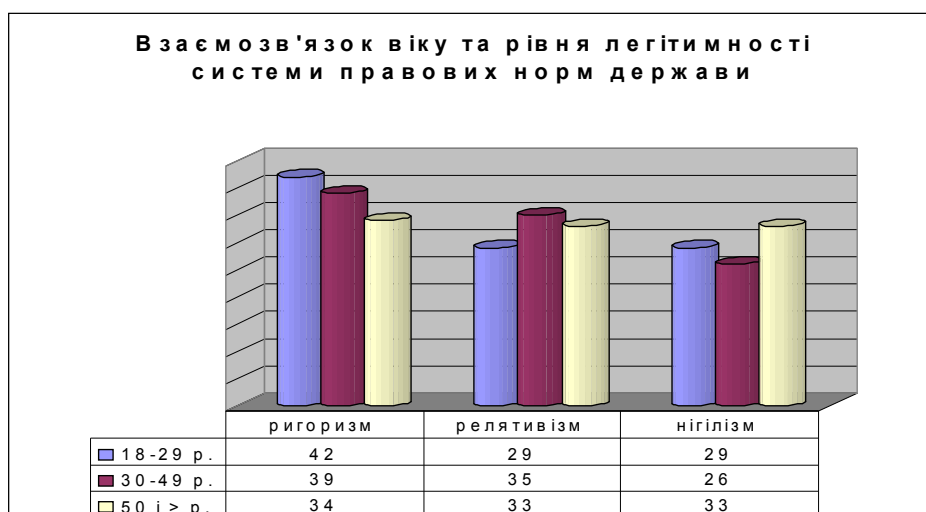

Рис. 2. Взаємозв'язок віку та рівня суб'єктивної легітимності системи правових норм держави

Можна зробити висновок про те, що вік істотно не впливає на рівень суб'єктивної легітимності системи соціально-правових норм особистістю.

Проте існують певні тенденції. Так, найвищий рівень правового ригоризму зафіксовано серед молоді (це заперечує стереотип про “юнацький нігілізм”). Можливо причиною такого стану речей є просто нестача досвіду взаємодії з правовою системою – а відповідно і мала кількість “гуль” та “синців”, що при такій взаємодії виникають. Так, люди середнього віку, що є найбільш соціально активними, демонструють найвищий рівень правового нігілізму.

Таким чином, на основі проведеного кількісного та якісного аналізу результатів даного дослідження, ми можемо сформулювати наступні висновки:

1. У результаті функціонування легітимаційного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості виникає правовий релятивізм як характерна риса масової правової психіки.
2. Не існує значних гендерних та вікових відмінностей у процесі суб’єктивної легітимації правових норм держави особистістю.

Література

1. Хазратова Н. В. Психологія відносин особистості і держави: Монографія. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 276 с.
2. Краус В. Нігілізм сьогодні або Терплячість світової історії. / Перекл. з німецької М. Павлюка. – К.: Основи, 1994. – 124 с.